

(1) רמב"ם, עשה קע"ז

מצווה קעז - היא שנצטוו הדיינים להשוות בין בעלי דינים...

ויש בו עוד שראוי לדון את חבריו לכף זכות ולא יפרש מעשיו ודבריו אלא לטוב וחסד, וכבר נתבאר משפטי מיצוה זו במקומות מפורזים מן התלמוד

(2) רמב"ם פירוש המשניות:

והוי דן את כל האדם לכף זכות. ענינו כשיהיה אדם שלא תדע בו אם צדיק הוא אם רשע, ותראהו שיעשה מעשה או יאמר דבר שאם תפרשהו על דרך אחת יהיה טוב ואם תפרשהו על דרך אחרת יהיה רע, קח אותו על הטוב ולא תחשוב בו רע. אבל אם יהיה האדם נודע שהוא צדיק מפורסם ובפעולות הטובות ונראה לו פועל שכל ענייניו מורים שהוא פועל רע, ואין אדם יכול להכריעו לטוב אלא בדוחק גדול ואפשר רחוק הוא, ראוי שתיקח אותו שהוא טוב אחר שיש שום צד אפשרות להיותו טוב ואין מותר לך לחשדו, ועל זה אמרו כל החושד בכשרים לוקה בגופו. וכן כשיהיה רשע ויתפרסמו מעשיו ואחר כך ראינוהו שיעשה מעשה שכל ראיותיו מורות שהוא טוב, ויש בו צד אפשרות רחוק לרע, ראוי להישמר ממנו ושלא תאמן בו שהוא טוב אחר שיש בו אפשרות לרע, ועל זה נאמר כי יחנן קולו אל תאמן בו וגו'. וכשיהיה בלתי ידוע והמעשה בלתי מכריע לאחד משני הקצוות צריך בדרך החסידות שתדין לכף זכות איזה קצת שיהיה משני הקצוות

(3) שו"ת מהרי"ק, סימן פח':

... לעניות דעתי, נראה דדבר (א) פשוט דלא לאסור משום חק אלא בא' משני חלקים: האחד הוא הדבר אשר אין טעמו נגלה כדמשמע לשון חק. וכדפ' רש"י בפ"י חומש, בפרשת קדושים וזה לשונו: חקים אלו גזרות המלך שאין להם טעם לדבר עכ"ל. ...

ובכיוצא בזה הוא שהזכירה תורה שלא לילך בחקותיהם דכיון שהוא עושה דבר משונה אשר אין בו טעם נגלה, אלא שהם נוהגים כן - אז נראה ודאי כנמשך אחריהם ומודה להם, דאם לא כן למה יעשה כדברים התמוהים האלה...

... וענין השני יש לאסור משום חוקות הגוים לפי הנזכר,

לעניות דעתי, הוא הדבר אשר שייך בו נדנוד פריצת גדר הצניעות והענוה ינהגו בו הגוים, גם זה אסור, ואם הלכה בתנא דברייתא דספרי דקתני:

"שלא תאמר הואיל ויוצאין בארגמן אף אני יוצא בארגמן וכו'. הואיל ויוצאין בקלוסין אף אני וכו'" שדברם הללו דברי שחץ וגאווה הם ולא באלה חלק יעקב אלא דברי ישראל ודרכם להיותם צנועים וענוים ירשו ארץ ולא לפנות אל רהבים...

אבל הקאפ"א הזאת שלא נתייחדה לכלל אומתן אלא לחכמים מפני חכמתן, ואין שום נכרי רשאי לישאנה אם לא יהיה חכם, וגם אינה נוהגת בכל חכמי דתן כמו שהעיד הרב מסיר ליאון יצ"ו, וגם שמעתי כי בצרפת אין נושאין אותן אפילו חכמים, פשיטא ופשיטא דאין זו מלבוש המיוחד להם מאחר שלא נתייחד אלא לחכמים וכדפירשתי.

ויפה כתבתם שאם כן הוא שיצטרך הישראל לשנות מלבושיו ממלבושי הגוים,

על כל פנים אם כן, אין אדם צדיק בארץ ודור שכולו חייב הוא זה! שאין אדם בדור הזה שלא ילבש לבוש הדומים ללבוש זקניהם, או ללבוש ילדיהן.

והיאך יפצה אדם פה מצפנף לאסור מה שנהגו כל ישראל בפומבי, לכל הפחות היה להם לירא ולומר, אם אין ישראל נביאים בני נביאים הם וק"ו בן ק"ו שיש להם על מי יסמכו מתוך דברי רבותינו ז"ל.

ואין הישראל מחוייב להשתנו' מן הגוי כלל ועיקר רק שלא יהא מלבוש מיוחד להם וכדפ'!

(4) ערוך השולחן אורח חיים הלכות תפילין סימן לב

ולא ידעתי למה נדחוק בזה ולהרעיש העולם על מנהגי השינויים שבתפילין ולפמ"ש אין זה מעכב וא"כ כל המנהגים כשרים בדיעבד וגם הטור לא כתב עיכוב בדיעבד ע"ש וברוך ה' אשר למדנו זכות על כלל ישראל ודו"ק]:

5) ערוך השולחן אורח חיים הלכות סעודה סימן קפא

והנה עכשיו לדינא במים אחרונים לא מיבעיא לשיטת כמה מרבתינו שמעיקר דינא יש חיוב גם בזמה"ז כמו שבארנו אלא אפילו לשיטת התוס' דליכא חיוב בזמה"ז אין ספק שכתבו כן כדי ללמד זכות על מה שלא נהגו בימיהם אבל גם רבותינו התוס' מודים דצריך גם בזמה"ז דמי יימר שמלח סדומית אינו מצוי גם עתה ויראה לי דמלח ממי הים יש בהם חשש מלח סדומית וזה שכתבו דעכשיו ליכא מלח סדומית מפני שבמדינתם היו אוכלים ממלח שחוצבים בהרים וגם עתה שם כן הוא אבל במדינתנו הרבה שאוכלים ממלח המים ויש בזה חשש מלח סדומית וגם בזוהר פינחס [ד' רמ"ו].] הזהיר על זה וכל המקובלים הזהירו על זה [מג"א סק"י] ובתשו' מן השמים לאחד מהקדמונים מבואר שכל המקיל במים אחרונים מקילים לו מזונותיו מן השמים ולכן יש ליהזר בזה מאד וכך נוהגים כל יראי ה' ויש לכל בעה"ב להזהיר לבני ביתו שיזהרו בזה:

6) ערוך השולחן אורח חיים הלכות שבת סימן רעה

אבל במקום שהאור עומד מראשו ועד סופו במצב אחד כמו אצלינו שמדליקין הגא"ז בלאמפי"ן שהאור הוא באמצע הכלי למעלה דהפתילה רחבה ותחובה באמצע הפמוט וזכוכית על גביו ואורו בשוה מתחלתו ועד סופו עד שיכלה הנפט ואז לא תועיל ההטייה כלומר שיוציא הפתילה מעט יותר ע"י החוליא שבצדה כי אז בהכרח שתכבה וכל זמן שלא יכלה הנפט אורו בשוה כבשעה שהודלקה אפשר לומר דלא שייך בזה שמא יטה ובה יש ללמוד זכות על רבים מישראל שלומדים לפני הפמוטות שלנו וכבר תמהנו על זה מאין הרגלים להתיר

7) ערוך השולחן אורח חיים הלכות שבת סימן שלח

ודע דעל פי מה שבארנו אולי יש ללמד איזה זכות על מה שבעוה"ר זה עשיריות שנים שפשתה המספחת אצל החזנים שאוחזים בידיהם מזלג קטן של כסף או של עשת ברזל שקורין קאמע"ר טא"ן בעמדה לפני העמוד בשבתות וימים טובים והוא עשוי למען העמיד משקל הקול נגינה שנוטלין המזלג בין שיניהם ונשמע לאזניהם קול נגינה וע"י זה יודעים להעריך הנגינה והרי זהו ממש כלי שיר ועשוי לשיר ואין בידנו למחות באמרם שבלעדו א"א להם לנגן ובעונותינו הרבים הדור פרוץ וההמון מחזיקים בידם ולא לבד שאין ביכולת למחות אלא אף מי שירצה לצאת מבית הכנסת מפני זה מתעורר מחלוקת כידוע ואולי מפני שקול נגינתו אינה נשמעת רק מפה לאוזן ואינו אלא כרגע ותכליתו הוא בשביל שירת הפה שלא נאסרה מעולם אפשר שאינו בכלל כלי שיר שאסרו חכמים כמו שכתבנו על צפצוף הפה שנותנין היד לתוך הפה ובהכרח ללמד זכות כי חלילה לומר שכלל ישראל יכשלו באיסור שבות ומה גם בעמדם בתפלה לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא [וגם במה שאומרים התיבות וכופלים ומשלשים ופורשים הנאטי"ן לפני העמוד למען יזמרו על פי חוקי הזמרה וכל יראי אלקים מצטערים בזה ואין בידם למחות כי ההמון פרוע ואין שומעין בזה לדברי חכמים באמרם שזהו אצלם עונג שבת ועונג יום טוב ואולי באמת אין איסור בזה וטוב לפני האלקים ימלט מזה ואנחנו ללמד זכות באנו על זרע קודש שתומי עינים ואולי מדאמרו חז"ל רק על שמע שמע משתקים אותו ש"מ דבשאר תיבות לית לן בה אם כופלים ומשלשים וגם על הנאטי"ן הפרוסים לפני העמוד אין לנו לומר בזה טעם איסור ברור ולכן הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין וכו']:

8) רב יהודה הרצל הנקין מאמר על הצניעות בימנו

העולה מרש"י, מהירושלמי וקרובן העדה, הוא שהפריצות בגילוי הזרועות אינה נובעת מגילוי הזרוע עצמה, אלא מהגוף שנראה עקב כך; ¹ זוהי, אם כן, כוונת הרוקח בכתבו "זרועותיה מגולות", לשון השווה ל"זרועותיה חלוצות" של הירושלמי. והוא מקור חזק ממנו יש ללמוד זכות על נשים הצנועות בשאר הדברים, אלא ששרווליהן אינם מגיעים עד המרפק.

ניתן לקבוע הכללים האלו:

1. שמלות ללא שרוולים – אסורות לכל הדעות, מכיוון שהגוף נראה דרכן.
2. שרוולים קצרים ורפויים – אסור אם הגוף נראה דרכן.
3. שרוולים קצרים והדוקים – הגוף לא יכול להיראות, אך נראה לאסור מטעם אחר אם רוב הזרוע מגולה (מצד "רובו ככולו").
4. שרוולים עד אמצע הזרוע – אסור מדין טפח מגולה (אך יש מקום ללימוד זכות).
5. שרוולים עד פחות מטפח מהמרפק – המינימום המותר לכתחילה.
6. שרוולים עד המרפק – רצוי.
7. שרוולים עד מתחת המרפק – דרגה ראשונה של חומרה.
8. שרוולים עד כף היד – דרגה שניה של חומרה.

אלו אינם באים לבטל מנהג קהילתי או משפחתי.

שיקולים בפסיקה:

... דברים שנהגו בהם הציבור

מנהגים שהתפשטו משפיעים על פסיקת ההלכה במספר אופנים, כולל:

- א. "פוק חזי מאי עמא דבר".² במקרה של ספק מהי ההלכה, המנהג מכריע בין כמה אפשרויות.
- ב. "מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין".³ אין להיאבק חזיתית במנהג אשר הוא נגד ההלכה, אם המנהג מושרש עמוק ולא סביר שישתנה.⁴
- ג. לימוד זכות.⁵ כאשר מנהג מסוים נוגד את ההלכה, הוא עשוי לגרום לבחינה מחדש של המקורות על מנת למצוא לו בסיס. אם ימצא בסיס מבוסס דיו, הוא עשוי אף להכשיר את המנהג.
- מה שנחשב מנהג לגיטימי בעיני פוסק אחד, עשוי להיחשב כהתפתחות שלילית בעיניו של אחר. כך הוא בפרט בנושא הצניעות, בו הסובייקטיביות היא מרכיב הכרחי.

מציאות

באופן כללי, ההלכה – הדין ה"נקי", האופטימלי, כפי שנדלה מן המקורות בלבד – מתחברת למציאות שבשטח על ידי כללים כמו לכתחילה ובדיעבד, מוטב שיהיו שוגגין, שעת הדחק וכו', על מנת להגיע להוראה הלכה למעשה. לעיתים קרובות, הכרת המציאות והבנה אינטואיטיבית של מה אפשר להורות ומה נצרך בקהילה מסוימת, מבדילה בין פוסק לבין 'סתם' תלמיד חכם גדול. הכרת המציאות משמשת גם בתפקיד נוסף. הערכה מוקדמת של המציאות עשויה להשפיע על הנימוקים ההלכתיים שיובאו לדיון. הגאון מו"ז⁶ כתב כך בעניין עגונה:

"ידוע שהגדולים אמדו מקודם גוף המעשה, ורק לאחר שנתברר להם בשכלם שודאי מת [הבעל], אז צרפו סברות שונות על דרך ההלכה.

בדומה לכך, בעניינים של צניעות, אם אשתכנע שקיים הרהור לא אתרשם משיקולים כמו האם קול אישה העובר דרך הרדיו נחשב כקול או לא. מצד שני, אם אראה שאין הרהור, אהיה פתוח יותר לסברות מקלות.

מגבלות לגזירות

אסור לאדם להסתכל בבגדים צבעוניים של אישה, מחשש שיביא את עצמו לידי הרהור.⁷ בבראשית (מט יא) בפרש"י על הפסוק "כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה!"... וצבעונין הוא לשון סותה, שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה. אם כך הוא המצב, מדוע לא אסרו חכמים לגמרי לבישת בגדים צבעוניים על ידי נשים, ולכל הפחות מחוץ לבית? מסתבר שהם לא יכלו וגם לא רצו. נשים רוצות להיות יפות ומושכות, ולא תסכמנה לקבל איסור שכזה, יותר מאשר הסכימו לא לענווד תכשיטים בשבת מחשש שתעבורנה על איסור הוצאה.⁸ הדבר תואם את פירושם של רש"י ורוב הראשונים ל"דת יהודית",⁹ שהיא מנהגים שהנהיגו בנות ישראל הצנועות על עצמן. חכמים לא יכלו לכפות הכל באופן חד-צדדי.¹⁰

¹ ראה לעיל הערה 48 ובדברי חמודות על הרא"ש בברכות פרק ג' אות קטז. ובזה מוסבר היטב, כי למה להשוות הזרועות המרוחקות בחלק הגוף העליון, לשוק הסמוכה למקום הערווה?

² ברכות מח ע"ב.

³ ביצה ל ע"א.

⁴ ראה בני בנים חלק ב' סימן כז לגבי מה ומי נכלל במוטב שיהיו שוגגין. לגבי יישוב מוטב שיהיו שוגגין עם מצוות התורה של תוכחה, ראה חלק ג' מאמר א'.

⁵ לימוד זכות מורכב מהגורמים הבאים, בדרך כלל: א. מנהג מושרש שלא ניתן לבטלו; ב. הנראה כסטייה מההלכה; ג. ואשר נהוג בידי קהילות או חוגים שומרי מצוות; ד. וניתן למצוא למנהג תימוכין, גם אם כרגיל היינו פוסקים אחרת. הקביעה האם הגורמים האלה קיימים היא בסמכותם של הפוסקים במקום. תנאים אלה אפשריים בנושא התערובת בין המינים, כבדוגמה שהבאנו מן הקהילות האורתודוקסיות בגרמניה.

⁶ הרב יוסף אליהו הענקין זצ"ל (1881 – 1973), נולד ברוסיה הלבנה והיגר לארה"ב ב-1924. במשך שנים רבות, לפני ואחרי מלחמת העולם השנייה, הוא היה סמכות הלכתית מרכזית בצפון אמריקה. גם התפרסם כצדיק, בין השאר בשל התמסרותו למשך עשרות שנים למוסד הצדקה "עזרת תורה" שעמד בראשו.

⁷ עבודה זרה כא ע"א; שולחן ערוך אבן העזר סימן כא סעיף א'.

⁸ שולחן ערוך אורח חיים סימן שג סעיף יח. האחריות היא של האיש לא להסתכל בבגדים צבעוניים, ולא של האישה להימנע מללבוש אותם, וראה בני בנים חלק ג' סימן כו (ב-ג).

⁹ ראה לעיל, "דת משה ויהודית".

¹⁰ ראה הניסיונות החוזרים ונשנים – וברובם לא יעילים – למנוע מנשים חרדיות מללבוש פיאות מושכות ו"טבעיות", וראה עוז והדר לבושה עמ' 245-254. המחבר גם פרסם באנגלית חוברת נפרדת בת 42 עמודים בנוסף למקורות בעברית, תחת הכותרת "מדריך הלכתי לפאות בימינו". לאחרונה הודבקו מחדש בירושלים מודעות-קיר מלפני שנים עשרה שנה, האוסרים את השימוש בפיאות כאלה.

דע כי צריך לדון את כל אדם לכף זכות, ואפילו מי שהוא רשע גמור, צריך לחפש ולמצוא בו איזה מעט טוב, שבאותו המעט אינו רשע, ועל ידי זה שמוצא בו מעט טוב, ודן אותו לכף זכות, על ידי זה מעלה אותו באמת לכף זכות, ויוכל להשיבו בתשובה, וזה בחינת (תהילים ל"ז): "ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו", היינו שהפסוק מזהיר לדון את הכל לכף זכות, ואף על פי שאתה רואה שהוא רשע גמור, אף על פי כן צריך אתה לחפש ולבקש למצוא בו מעט טוב ששם אינו רשע וזהו ועוד מעט ואין רשע, שצריך אתה לבקש בו עוד מעט טוב שיש בו עדין, ששם אינו רשע, כי אף על פי שהוא רשע, איך אפשר שאין בו מעט טוב עדין, כי איך אפשר שלא עשה איזה מיצוה או דבר טוב מימיו, ועל ידי זה שאתה מוצא בו עוד מעט טוב ששם אינו רשע, ואתה דן אותו לכף זכות, על ידי זה אתה מעלה אותו באמת מכף חובה לכף זכות, עד שישוב בתשובה על ידי זה, וזהו ועוד מעט ואין רשע, על ידי שמוצא בהרשע עוד מעט טוב, ששם אינו רשע, על ידי זה והתבוננת על מקומו ואיננו, היינו כשתתבונן ותסתכל על מקומו ומדרגתו, ואיננו שם על מקומו הראשון, כי על ידי שמוצאין בו עוד מעט טוב, איזה נקודה טובה, ודנין אותו לכף זכות, על ידי זה מוציאין אותו באמת מכף חובה לכף זכות. וזהו והתבוננת על מקומו ואיננו כנ"ל, והבן